

УДК 316.72:323.2

Халілова-Чуваєва Ю.О, канд. політології

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Донецьк, Україна, e-mail: halilova@yandex.ru

Бубнов І.В., канд. іст. наук

Одеський державний екологічний університет, м. Одеса, Україна, e-mail: igorbubnov@mail.ru

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ І КРИЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Khalilova-Chuvaeva Yu.A., Cand. Sci. (Politology),

Donetsk National University of Economics and Trade, named after Mukhailo Tugan-Baranovskiy, Donetsk, Ukraine, e-mail: halilova@yandex.ru

Bubnov I.V., Cand. Sci. (Hist.)

Odessa State Environmental University Odessa, Ukraine, e-mail: igorbubnov@mail.ru

EUROPIAN POLICY OF MULTICULTURALISM AND NATIONAL IDENTITY CRISIS: THE POLITICAL ASPECT

***Мета.** Дослідження політичних причин і основних ознак кризи національної ідентичності в рамках європейської політики мультикультуралізму, аналіз подальших перспектив тенденції зміцнення національної ідентичності.*

***Методика.** Проведено філософсько-методологічний аналіз основних форм політики мультикультуралізму в контексті соціальної коректності та політичної безпеки вирішення проблем масової міжконтинентальної міграції населення. Виділено характер і основні причини прояву кризи національної ідентичності в різних країнах. Досліджено можливі ризики і загрози практичної реалізації політики мультикультуралізму в країнах з переважанням іншокультурних мігрантів.*

***Результати.** Конструктивний політологічний аналіз проблеми національної ідентичності сприяє адекватному сприйняттю міграційних процесів у сучасному світі як в політичному аспекті, так і на побутовому рівні. Міграція як продукт глобалізації являє собою об'єктивний процес, який не може бути усунутий будь-яким актом політичної волі. Адаптація мігрантів до умов і вимог нових спільнот є складним і суперечливим соціально-психологічним процесом, що вимагає відповідної політико-правової регулятивної діяльності, як з боку європейської спільноти, так і кожної окремої держави. Успішне вирішення проблем інтеграції мігрантів є запорукою подолання кризи національної ідентичності. Головною умовою ефективності інтеграції іншокультурних мігрантів є дотримання фундаментальних принципів демократії – не лише забезпечення основоположних соціально-економічних, політичних і культурно-духовних прав мігрантів, але й дотримання ними відповідних обов'язків, сприйняття норм і цінностей нового співтовариства.*

***Наукова новизна.** Доведено, що між причинами кризи національної ідентичності і спробами побудови мультикультурного суспільства існує прямий взаємозв'язок. Виявлена слабка ефективність спроб інтеграції мігрантів в однорідне етнічне середовище в умовах недотримання повною мірою основоположних принципів демократії. Установлено, що одним з найважливіших факторів збереження національної ідентичності є відмова від політики мультикультуралізму, в основі якої зберігається принцип односторонніх інтеграційних зобов'язань.*

***Практична значущість.** Практична значущість статті полягає в доказовому визнанні неспроможності мультикультуралізму як державної політики і необхідності зміни політичної парадигми в питаннях міграції. Запропоновано деякі політичні можливості і названо засоби подолання кризи національної ідентичності за допомогою досягнення необхідної міри культурної однорідності в рамках громадянського суспільства.*

Ключові слова: мультикультуралізм, толерантність, національна ідентичність, глобальна іншокультурна міграція, політкоректність, культурна однорідність, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Одним з найбільш актуальних політичних явищ сучасного світу є широкомасштабна міграція населення, поточні інтеграційні процеси і політичні аспекти їхнього впливу на стан національної ідентичності. Означена проблема є політично й соціально затребуваною, але при цьому ще залишається недостатньо дослідженою. Це, певною мірою, зумовлено особливою делікатністю підходів щодо проблем міжнаціональних і міжконфесійних відносин, які виникають у зв'язку з явищем міграції. Сьогодні міграція являє собою тісне переплетення демографічних проблем, що виникли після двох світових війн, наслідків деколонізації, завершення «холодної війни», сучасних процесів глобалізації, які загострюються економічними кризами. Саме в цій площині знаходиться проблема інтеграції мігрантів, тобто включення нових діаспор в європейське співтовариство і пов'язані із цим кризові явища національного й міжнаціонального характеру. Одним із головних і найбільш складних завдань, які постали перед політологією на початку XXI століття, стало дослідження політичних аспектів явища масової транснаціональної міграції. Згідно зі звітом Міжнародної організації з міграції, кількість міжнародних мігрантів в 2010 році склала 214 млн осіб або 3,1% населення світу, і, у випадку збереження існуючих темпів зростання, їхня кількість до 2050 року може досягти 405 млн» [6].

Сучасні міграційні процеси сьогодні привертають до себе увагу дослідників практично всіх галузей наукового знання: економістів, фінансистів, юристів, мовознавців, філософів, соціологів, культурологів, релігієзнавців тощо. Значний інтерес у цьому плані являють собою дослідження різноманітних теоретичних питань сутності і причин явища міграції, викладені в працях відомих західних аналітиків, зокрема: Б. і Д. Колфілда, Ф. Дюваля, Ф. Броделя, Б. Томаса, Т. Шульца, П. Стокера, Ч. Джингвена, С. Бенхабіб і багатьох інших. Конструктивний аналіз міграційних проблем демонструють російські соціологічні й філософські школи. Їхні представники (В.О. Іонцева, О.В. Тюрюканова, С. Олімова, Г.С. Вітківська, Ж.А. Зайончковська, Л.Л. Рібаковський, А.В. Топілін, В.А. Малахов, В.О. Мамонова, В.О. Тішков та ін.) зосереджені на вивченні специфіки явища міграції в умовах російської дійсності. Серед вітчизняних досліджень міграції як соціального явища становлять інтерес роботи С. Дрожиної, А. Позняка, А. Гайдучького, Г. Ревни, С. Пірожкова, О. Малиновської, О. Хомри та ін. Внесок названих науковців у вивчення різноманітних проблем явища міграції є вагомим і безумовним, але недостатнім, коли постають практичні питання політичного упорядкування міграційних процесів і відповідно необхідність здійснення спеціальних досліджень щодо шляхів, засобів, умов та наслідків адаптації різних діаспор, що стали утворюватися у країнах ЄС, до нового соціокультурного середовища. Спроби заміщення національного співтовариства мультикультурним поступово спричиняють розрив єдиного соціально-політичного простору, створюючи загрозу цивілізаційного розламу в європейському суспільстві.

Намагання політичних еліт європейських країн розв'язати зазначену проблему, покладаючись лише на принцип толерантності, не принесли бажаних результатів. Передбачалося, що широко розрекламована політика мультикультуралізму, навіть без її детального попереднього пророблення, здатна забезпечити інтеграцію інокультурних груп в будь-яке національне співтовариство. Саме за цієї причини мультикультуралізм зазнав краху в більшості європейських країн, у тому числі в Німеччині, Великобританії, Франції, Норвегії, Бельгії й ін. [2]. Причини невдач політики мультикультуралізму в кожній з країн визначаються по-різному, але фактично всі вони пов'язані зі споконвіч-

но невірним методологічним підходом до самої сутності інтеграції. Насамперед інтегрувати можна того, хто цього щиро бажає. Більшість мігрантів має намір інтегруватися лише формально, а саме, отримати громадянство країни проживання зі збереженням традиційного для себе способу життя. Вони не сприймають демократію і не бажають її сприймати. Як справедливо зазначає Ю. Латиніна, «у рамках мультикультуралізму в Європу переселяється нескінченна кількість людей з арабських країн, усі ці люди ходять, звернені в чадру, продовжують сповідувати свої власні цінності: зазвичай не розмовляють європейськими мовами, здійснюють гігантську кількість злочинів і, як правило, вважають, що вони не просто роблять ці злочини, а проводять джихад проти невірних, вони ненавидять те суспільство, яке їх годує, і вважають, що воно їм винне» [3]. Такого роду мігранти утворюють етноконфесійні земляцтва, що об'єднують їхніх членів мовою, культурою, конфесією, та прагнуть зберегти архаїчність відносин власного етносу і зовсім не бажають інтегруватися. Чисельність і міць таких громад безупинно зростає. Сприйняття суспільством подібної поведінки мігрантів і реакція політиків радикально різняться. Для європейських політиків було важливо «закрити» проблему інтеграції, не вникаючи в її сутність і не замислюючись над її наслідками. До певного часу, поки внутрішні протиріччя в суспільстві стосовно ситуації з мігрантами мали неявний характер, ці проблеми нікого не цікавили. У пошуках політичного врегулювання соціально-національних розбіжностей, викликаних міграцією, розвинені європейські країни на рівні власної внутрішньої політики, без урахування особливостей загальноєвропейського міграційного процесу, стали звертатися до досвіду, накопиченого в іншій демографічній і політичній реальності. Запозичення цього досвіду і його автоматичне перенесення на якісно відмінне політичне поле не принесли позитивних результатів жодній із країн. Об'єктивна оцінка становища, що склалася у сфері міграції, змусила аналітиків висловити цілком обгрунтоване попередження про майбутню кризу національної ідентичності і можливі неконтрольовані наслідки цього процесу. Тим часом політична наука на сьогодні ще не готова дати глибоке наукове осмислення сучасних інтеграційних процесів, ще не розроблені способи подолання вже наявних негативних наслідків помилкової міграційної політики, відсутні конкретні практичні рекомендації щодо прийняття успішних політичних рішень у цій сфері. Для України означена проблема так само актуальна, як і для будь-якої іншої європейської країни, але у нашому випадку це питання ще більш загострюється фактором пошуку національної ідентичності корінного населення. Політичні результати останніх виборчих кампаній в Україні засвідчують, що двоїста ідентичність української нації стає не лише політичною проблемою, але й питанням національної єдності і навіть державної безпеки. Окрім того, Україна є донором мігрантів у країни ЄС, і тому її проблеми з мігрантами значно складніші, аніж в інших державах.

Метою статті є визначення причин, ознак і наслідків широкомасштабної європейської міграції і пов'язаної з нею кризи національної ідентичності в рамках політики мультикультуралізму, пошук політичних шляхів виходу із цієї ситуації.

Виклад основного матеріалу досліджень. На європейському континенті політика мультикультуралізму і проблема збереження національної ідентичності були інспіровані масовою міграцією та з'явилися одночасно з нею. Гостра необхідність інтегрування величезних мас людей у нове суспільство вимагала нестандартних політичних рішень, яких в історичній практиці ще не було. Оскільки міграція спочатку розглядалася як явище тимчасове й минуле, то жодна держава не розраховувала, що мігранти, які приїхали в пошуках роботи, захочуть залишитися в нових країнах як їхні громадяни чи як довічні гості. Коли ж це стало реально відбуватися, політики, як в цілому і суспільство, виявилися не готовими до такого перебігу подій. Міграція досить швидко перетворилася в неконтрольоване і гостро конфліктне явище. Зріс її масштаб, змінився її

характер, сформувалися нові її види. Особливу небезпеку сьогодні створюють численні біженці і нелегальні мігранти. Обидві ці групи не прагнуть до інтегрування в нове суспільство і навіть не здатні до цього. Частина біженців сподівається повернутися додому після закінчення на батьківщині воєнних дій, інші задовольняються соціальною допомогою, котру вони отримують.

Відмінну позицію займають нелегальні мігранти. Вивчити мову, отримати кваліфікацію, офіційно знайти роботу вони не можуть і тому об'єднуються із кримінальними елементами, беруть участь у наркобізнесі, торгівлі людьми та інших незаконних діях, перетворюючись в антагоністів того суспільства, яке їх прийняло. Поява нових типів мігрантів збільшує етнічні і конфесійні протиріччя не лише між місцевим населенням і мігрантами, але й між іммігрантськими громадами. Усе це спричиняє подальшу політизацію етнонаціональних відносин. У результаті в багатьох країнах Європи відбувається радикалізація національних суспільств (неонацизм) і зростає погроза ісламського конфесійного тероризму.

Розглядаючи наслідки неконтрольованої міграції, слід звернути увагу на деякі погіршеності в наукових дослідженнях цього феномену.

По-перше, простежується певна невизначеність і неконструктивність у підходах до політики мультикультуралізму як засобу вирішення виниклих проблем.

По-друге, серед дослідників зазначеного явища відсутнє розуміння того факту, що хаотично впроваджувана політика мультикультуралізму несе із собою загрозу цілісності корінної національної ідентичності і консервує, навіть муміфікує привнесені, при цьому далеко не кращі, зразки іншої культури.

По-третє, практична політологія сьогодні не розглядає інших шляхів, засобів і форм врегулювання інтеграційних етнонаціональних відносин, аніж дії в межах політики мультикультуралізму, вона не надає якихось якісно нових пропозицій, адекватних нинішньому рівню розвитку громадянського суспільства.

Конкуруючі рівноцінні еволюційні стратегії європейського розвитку поки що залишаються невизначеними і, отже, далекими від свого завершення. У цьому немає нічого незвичайного і небезпечного.

Як зазначалося, історія сучасного мультикультуралізму нараховує всього декілька десятиліть, хоча спроби сполучення культур існували і раніше в межах явища «асиміляція». Мультикультуралізм як поняття, що визначає відносини, які не асимілюють систему взаємовідносин між мігрантами і місцевим населенням, з'явився в Канаді в 60-ті роки минулого століття. У 1971 році це поняття набуло юридично узаконеного характеру. Із цього моменту мультикультуралізм став основним принципом державної політики стосовно мігрантів і відповідно був офіційно визнаний державними інститутами як закономірна політична умова подальшого соціально-політичного розвитку канадського суспільства. Це поняття містило в собі расове, етнокультурне, релігійне різноманіття саме Канади. З політичної точки зору, мультикультуралізм означає легітимацію культурної розбіжності, маючи на увазі, що в межах однієї держави можуть співіснувати різні етнічні, культурні, конфесійні утворення. Із цього положення випливало, що мігранти мають право на «публічну репрезентацію й збереження своїх особливих рис, способу життя, продиктованого культурною специфікою» [5].

Власне кажучи, мультикультуралізм теоретично припускає можливість наявності в рамках однієї держави багатьох диференційованих етнонаціональних або релігійних груп, які продовжують зберігати власну ідентичність у чітко окреслених межах. Відома американська дослідниця явища мультикультуралізму Сейла Бенхабیب стверджує, що в межах однієї держави в умовах існування безлічі різноманітних ідентичностей, можливий контроль і регулювання мультикультурної різноманітності за допомогою використання певних соціальних механізмів, до яких вона відносить егалітарну взаєм-

ність, добровільне самоприраховання до ідентичності, обраної на основі особистісного вибору, волю виходу, створення асоціацій тощо [1].

Спираючись на аналіз існуючих у різних країнах форм взаємодії традицій і норм, звичаїв і права, С. Бенхабیب таким чином намагається розв'язати питання про те, як, якою мірою і в який спосіб можна поєднати домагання культур на збереження своєї самобутності, що висловлюються прихильниками мультикультуралізму, з основними ліберальними цінностями західної демократії – свободою і рівністю всіх громадян. Як інструментарій пропонується забезпечення можливостей для подальшого розвитку сторонніх культур і субкультур у випадку їхньої відмови від збереження статичності й готовності до подальшого зростання в межах демократичного політичного поля. При цьому слід враховувати, що різноманітність у будь-якому її прояві, чи то етнічному, чи то національному або культурному, завжди визначається через певне посування від замкненої ієрархії, цілісної структури до створення нових конфігурацій, які містять у собі якісно інші, більш складні способи поєднання компонентів у системі, яка розвивається. Тут ми стикаємося з неявною на перший погляд, двоїстою природою мультикультуралізму. З одного боку, він виступає як ідеологія і засноване на ній політично поважливе, толерантне співіснування. З другого боку, мультикультуралізм – це практика культурної різноманітності, що виступає у формі мозаїчних фрагментів і об'єктивно існує в рамках самостійно окреслених інокультурних кордонів, не пов'язаних з іншими загальною культурною матрицею. За умов відсутності сполучних ланок між різноманітними культурними фрагментами втрачається загальна перспектива подальшого прогресу. Більше того, замкнутість на національній ідентичності сприяє появі різних фобій демографічного, політичного, мовного, матеріального характеру. Вихід із цього становища вбачається в одному – розвиток таких форм культурної взаємодії, які б не вражали жодну зі сторін. Прагнення до створення нових культурних конфігурацій в рамках мультикультуралізму в європейській практиці не мало успіху. Саме тому лідери Німеччини, Франції й Великобританії в 2010 році відкрито заявили про повний крах політики мультикультуралізму. «Ми були занадто стурбовані ідентичністю того, хто приїжджає в країну, і звертали недостатньо уваги на ідентичність самої країни, яка приймає приїжджого», – відзначив Н. Саркозі [10]. Позиція дослідників у цьому питанні є дещо іншою. Причини невизначеності мультикультуралізму як живої реальності неамериканського сенсу та криза цього явища, вбачаються, на нашу думку, в такому:

- мультикультуралізм як теорія не має методологічного фундаменту, ясної методики дослідження, науково обґрунтованих висновків і рекомендацій;
- принцип толерантності, що покладений в основу політики мультикультуралізму, виявився несумісним з низкою релігійних і інших вимог, привнесених мігрантами нехристиянських культур і ультимативно пропонованих стороні, котра приймає цих мігрантів;
- у політичній практиці відсутнє науково обґрунтоване уявлення про те, чи можливо і в який спосіб у межах демократії поєднати антидемократичні вимоги певних груп мігрантів з нормами життя корінного населення;
- механізм інтеграції мігрантів не може бути розроблений без їхньої прямої участі і без бажання йти на певні компроміси та відкритий діалог з питань, табуйованих з обох сторін.

Саме на цих позиціях наполягають політологи більшості європейських країн. Очевидно, слід погодитися з думкою Р. Рагаускаса, що, згідно з пануючою парадигмою, будь-яке «пізнання культурних відмінностей є умовою справедливості, а суспільство стає сильнішим тоді, коли всі люди в ньому сприймаються такими, якими вони є» [7]. Але в реальному житті все виглядає інакше, про що й свідчать численні ознаки кризи явища мультикультуралізму.

Гарантоване державою, яка приймає, визнання інакшості мігрантів абсолютизується й дає абсолютно несподівані результати. Визнання й повага з боку місцевої більшості нерідко породжує серед мігрантів (особливо тих, хто сповідує іслам) феномен власної переваги. Деякі національні меншини зводять до вищого ступеня свої національні особливості (культуру, релігію, спосіб життя тощо) і нерідко намагаються нав'язати їх корінному населенню. Відкритість, толерантність, вимоги первинної натуралізації, як-то знання мови, повага демократичних принципів, необхідність працювати, відкидаються ними, що фактично суперечить самій сутності інтеграції. Це ж стосується і питання діалогу культур у рамках європейських фундаментальних цінностей. Такі поняття, як демократія, толерантність, повага прав і свобод людини, верховенство закону, свобода слова, багатьма мігрантами просто ігноруються.

Каменем спотикання і основою для дискусій про дотримання мігрантами демократичних цінностей є мусульмани, чисельність яких в Європі безупинно збільшується. Саме вони в своїй більшості не асоціюють себе із країнами проживання, не зважають на їхню культуру, традиції, світогляд, стиль життя. Мабуть, слід погодитися з Р. Рагаускасом з приводу думки про те, що їхнє небажання «стати частиною західного співтовариства призводить до зростання екстремістських настроїв, соціальної відчуженості, національної ворожнечі..., а поборники радикального ісламу негативно ставляться до країн Заходу, підтримують тероризм і взагалі не збираються інтегруватися в соціальне середовище, в якому проживають і благами якого користуються» [7].

У науковій площині означену ситуацію можна визначити як відкрите протистояння різних цивілізаційних форм. Про це ж каже російський політолог В.О. Тішков. Досліджуючи феномен російського мультикультуралізму, він підкреслює, що «мультикультуралізм – це не лише момент фіксації та визнання в суспільстві (державі) наявності культурних відмінностей, але й концептуальна позиція у сфері політичної філософії й етики, що знаходить своє відбиття в правових нормах, суспільних інститутах, повсякденному житті людей» [9]. Тому природно, що у випадку відсутності хоча б одного із цих елементів, наприклад, правових норм, руйнується вся будівля мультикультуралізму. Окрім того, проголошуючи паралельність одночасного існування культур, мультикультуралізм не враховує того факту, що різноманіття форм прояву так званої побутової культурної інакшості не є рівноцінним і сумісним. Поліцентризм замість ієрархізації, як універсальна модель співіснування етносів і їхніх культур, на практиці не спрацьовує. Прикладом може служити французький досвід збереження культури національної більшості шляхом включення до неї кращих зразків культури інокультурних меншостей. З одного боку, прагнення перешкоджати ментальному розмиванню кордонів національної культури за допомогою включення мігрантів у загальну громадянську ідентичність призвело до зниження рівня культури національної ідентичності. З другого боку, узаконена мультикультуралізмом деієрархізація національних культур і легітимізація форм культурної інакшості поступово, але неухильно ведуть до того, що інокультурне міграційне середовище все активніше намагається нівелювати і поглинути європейську культуру. Задля аналізу можливих перспектив та наслідків вказаних процесів доцільно звернутися до розгляду джерел явища мультикультуралізму.

Політику мультикультуралізму на європейському континенті було використано для реалізації вимог економічного розвитку та вирішення відповідних завдань соціальної політики. Саме за цієї причини в другій половині ХХ століття Європа зіштовхнулася з величезною різноманітністю іншокультурної цивілізаційної, расової, етнічної, конфесійної та побутової реальності, яка була привнесена численними мігрантами і яка потребувала прискореного політичного врегулювання означеної ситуації.

Первісною мотивацією імміграції став гострий брак робочої сили після руйнівної світової війни. Відповідно саме тоді слід було розробляти та вживати адекватні за-

ходи щодо негайного політичного врегулювання цього процесу та спробувати визначити його історичні перспективи. Однак, замість власне політичного підходу до розв'язання питань соціального статусу мігрантів і правових аспектів їхнього майбутнього, було взято на озброєння (і сьогодні продовжує використовуватися) етичний принцип толерантності. Його сутність, як справедливо зазначив російський дослідник В. Малахов, полягає в тому, що у ставленні до мігрантів утвердився такий підхід: «ми вас поважаємо як носіїв інакшості, представників іншої культури, іншої цивілізації» [4], але й тільки. Але визнання цих відмінностей, тим не менш, на той час не означало визнання необхідності натуралізації і повної соціалізації мігрантів.

У реальності визнання інакшості, закладене в європейській політиці мультикультуралізму, сьогодні сприяє збереженню і зміцненню національної ідентичності мігрантів як гастарбайтерів у період їхнього тимчасового перебування в Європі. Це означає, що в основі політики мультикультуралізму споконвічно лежить бажання країн, які приймають мігрантів, саме повернути їх на історичну батьківщину, а не інтегрувати (асимілювати) їх як громадян країн перебування.

Заради справедливості, слід зазначити, що навіть без відповідного громадянства сьогодні мігранти на соціально-побутовому рівні користуються тими ж правами і можливостями, що й корінне населення.

Але в питанні національної ідентичності ситуація виглядає дещо інакше. Національна ідентичність в Європі визначається за ознакою громадянства. Громадянин Німеччини – німець, громадянин Англії – англієць і т.д. Національна ідентичність містить у собі, окрім загальних правил господарювання і рівності перед законом, також наявність цілої низки чинників загальнонаціонального (державного) характеру – літературної мови, державних символів, що історично склалися, традицій, норм, правил, системи освіти і культури тощо. Політика мультикультуралізму «заперечує єдиний культурний стандарт усередині національної держави», хоча «визнає національну форму загалом, ... пропонуючи деяке її коректування – скасування єдиної офіційної культури» і тим самим демонтує її зсередини [4].

На практиці проголошене рівноправне співіснування різних форм культурного життя обертається нетолерантним ставленням або навіть повним ігноруванням існуючих в суспільстві норм і правил життя та засиллям чужинних вірувань, антидемократичних звичаїв і традицій. Тобто реально відбувається руйнація основної мети будь-якої нації – відтворення загальної для всіх громадян держави культурної ідентичності в політичних інтересах усього народу.

Привертає до себе увагу ще одне важливе положення, яке цементує національну ідентичність. Мультикультуралізм замислювався як провідний принцип взаємної толерантності культур і їхніх носіїв. І хоча в його фундамент була закладена вимога паралельного існування різних культур, передбачалося, без зайвого декларування, що буде відбуватися процес їхнього взаємного проникнення, збагачення і подальшого розвитку в рамках європейської культури. Прихильники європейського мультикультуралізму навіть вірили, що, завдяки демократії, процес включення елементів культур іммігрантів із країн «третього світу» у власний культурний простір і навпаки буде відбуватися в автоматичному режимі.

Із усвідомленням помилковості політики мультикультуралізму з'явилася ідея політкоректності. Сутність її полягає в замовчуванні з етичних причин (аби ненароком не скривдити «гостей», переважно незваних) негативних сторін міграційного процесу. Некоректна поведінка мігрантів в країнах, що їх радо прийняли, все частіше стала викликати роздратування місцевого населення. Політкоректність стала результатом усвідомлення неможливості успішно вирішувати інтеграційні проблеми та була викликана почуттям страху за майбутнє власної країни. Результати такого підходу виявилися жа-

люгідними. Цілеспрямоване збільшення міграційних потоків у країни з демократичною формою правління, прискорене кризовими явищами в цілому ряді слабзорозвинених держав, поступово перетворюється у фактор перманентної політичної й соціально-культурної нестабільності держав-хазяїв. Хоча метою переміщення більшості мігрантів була втеча від військових конфліктів, бідності, безправ'я, а в деяких випадках, просте прагнення скористатися соціальними благами розвинених країн, поведінка певних їхніх груп не відповідала ані очікуваному почуттю вдячності за привітне приймання, ані елементарній толерантності. Здійснивши вторгнення на чуже політичне поле, мігранти майже постійно ігнорують місцеві «правила гри», активно насаджуючи власне бачення норм людського гуртожитку, як правило, чужинне для європейців. При цьому стрімке збільшення величезного, слабко контрольованого потоку мігрантів у благополучні європейські держави застало політиків практично зненацька. Саме нагальна потреба в негайному вирішенні проблем, що виникають через невизначену міграційну політику і загострення конфліктних ситуацій між мігрантами і новими суспільствами, що їх прийняли, викликала до життя не підтверджену історичною практикою ідею культурного плюралізму.

Представники соціальної науки в особі американських дослідників У. Кимлики, М. Уолцера, Н. Глейзера, Р. Бернстайна та інших переконували, що розбудова змішаного суспільства на основі мультикультуралізму не лише бажана, але й цілком можлива. Однак американська політика мультикультуралізму, покликана спочатку впорядкувати, а потім вирішувати на державному рівні проблеми інтеграції численних іншокультурних мігрантів, в процесі поспішного впровадження на європейському ґрунті не враховувала особливостей міграційного руху, характерного для Канади, Австралії й США. Європейська імміграція в корені відрізняється від американо-австралійської і за національним складом, і за змістом культурних норм, і за своїми причинами і цілями. Саме тому мультикультуралізм, який передбачає, окрім толерантності, включення в культурне поле країн, що приймають іммігрантів, елементів їхніх культур, став причиною політичного занепокоєння всього Євросоюзу. І якщо, на думку деяких науковців, спочатку «дискурс мультикультуралізму дозволяв перенести соціальну проблематику в моральний план, перекодувати соціальні відносини у відносини з приводу ідентичності» [4], то згодом виявилось, що позитивних результатів від такого перекодування годі було очікувати. Так само, як раніше, не принесла бажаних результатів політика асиміляції, яка здійснювалася у 80-ті роки ХХ століття, і яка переважно спиралася на вимогу дотримання принципу толерантності. І в цьому випадку причиною відсутності будь-яких конструктивних результатів стало саме однобічне впровадження в життя принципу толерантності. Як відомо, такий принцип вимагає взаємного поважного ставлення до законів, культурних цінностей, традиційних норм і правил людського співіснування. Однак значна кількість мігрантів з іншою, чужою для європейців культурою, традиціями, релігійними віруваннями зовсім не прагне до інтеграції в нове суспільство. Вони є представниками іншої, у певному сенсі, чужої цивілізації. Заснована на твердженні, що «у Корані є відповіді на всі питання буття», ця цивілізація культивує консервативність і догматизм. Частина переселенців, котрі сповідують іслам, не лише ігнорують мову, культуру і традиції країни, що їх прийняли, але й відкрито демонструють неприйняття цих цінностей і все частіше стають джерелом неприкрито агресивного екстремізму [2].

Саме за визначених причин мультикультуралізм не міг бути реалізований ані як ідеологія, ані як політика в жодній з європейських країн. Більше того, спроби практичного впровадження принципів політики мультикультуралізму викликали появу в колись стабільних суспільствах зростаючих елементів націоналізму, расизму і ксенофобії. Реальні загрози розмивання корінних національностей, втрати ними національних особливостей, спрощення і примітивізація національної культури висунули на порядок

денний питання збереження ідентичності корінних націй. І це не є випадковістю. Як демонструє практика, паралельне існування іммігрантів із суспільств з іншою культурою, що не є обмеженим певними політико-правовими нормами, поступово призводить до агресивного насадження ними власної релігії і культури. Так, наприклад, пересічні громадяни багатьох країн із неприхованим жахом спостерігають, як європейський континент із багатовіковими християнськими традиціями стрімко покривається густою мережею мусульманських мечетей і мінаретів. Навіть непоінформованій людині стає зрозумілим, що такий стан справ вочевидь не відповідає нинішній кількості мусульман і що така ситуація відверто проектується в майбутнє вже не християнської, а мусульманської Європи. Ідеологія ісламізму прагне проникнути в новий географічний простір у будь-який спосіб, будь-то демографія, політика, культура, побут. Екстремістські групи іммігрантів, що представляють чужинну європейцям арабську цивілізацію, вже відкрито закликають до терору і фізичного усунення лідерів демократичних держав.

За цих умов європейцям слід виходити з такої позиції: ми – громадяни єдиного співтовариства, які мають рівні права й обов'язки, незважаючи на розбіжності в культурі, мові, традиціях. Право кожної людини обирати власну ідентичність, але верховенство громадянської ідентичності має завжди залишатися пріоритетним. У цьому питанні європейські держави припустилися серйозного політичного прорахунку. Вони покинули частину власного правового поля, що стосується явища ідентичності. Його стихійно зайняла та частина мігрантів, яка і реалізовує своє власне уявлення про шкалу толерантності, поведінки і дотримання законів у чужій країні. Нагальний обов'язок усіх європейських держав – повернутися до власних правових норм, жорстко дотримуватися їх, слідуючи принципу застосування суворих каральних заходів до порушників чинних законів. Посилання на незнання законів або власні етнічні, політичні, релігійні та інші норми не повинні позбавляти від правосуддя будь-кого.

Питання збереження національної ідентичності перебувають на вістрі суспільних дискусій. Вони повинні проходити у формі відкритого діалогу і ставити собі за мету формування громадянської й у цьому сенсі загальнонаціональної (німецької, бельгійської, шведської, української та ін.) ідентичності. Лише таким чином може бути вирішений конфлікт між різним світорозумінням, світоглядами і культурами. Але поки європейці спостерігають протилежне. У своїй більшості мігранти не розділяють їхні фундаментальні цінності і не збираються цього робити. Використовуючи матеріальні блага країни перебування, мігранти експортують до неї власні цінності соціокультурного і побутового характеру. Політичне вирішення цієї ситуації поки ще не знайдено. У найбільш загальному вигляді його можна подати в такий спосіб. Для іммігрантів – це відкритість і розуміння умов нової ситуації, неухильне виконання законів, знання мови, визнання культури, поважання традицій країни перебування. Для країн, що їх приймають, – це жорсткий контроль, наявність чітко виписаних законодавчих норм, які регулюють права іммігрантів на прибування, проживання і повернення на батьківщину. Дотепер слабким місцем у питаннях міграції залишається проблема отримання громадянства. Як показує практика, значна кількість найбільш небезпечних ісламських терористів є громадянами європейських країн або отримали освіту в європейських вишах. Значений негатив став наслідком масової неконтрольованої міграції, яка давно і повсюдно обговорювалася на побутовому рівні, але ще донедавна ігнорувалася політиками. Відкритий діалог з означених проблем, що його пропонують науковці, має сприяти не лише усуненню взаємної недовіри, але й позбавить обидві сторони від претензій «ви нам повинні» і «почуття провини за колоніальне минуле», на яке уповають іммігранти, не обтяжені історичним знанням.

Висновки. В умовах глобалізації змінюється не лише концепція, але й методи політичного врегулювання міграційних проблем. Одним з можливих варіантів політич-

ного вирішення проблем національної ідентичності є комунікативний дискурс у формі відкритого діалогу між сторонами на рівні етнічних і комунальних громад, що раніше не застосовувався через так звану «однобічну» демократію.

Політична модернізація національної ідентичності полягає в тому, щоб ідеї європеїзації панували не лише серед корінного населення, але й охоплювали середовище мігрантів, перетворюючи їх у нових, не тільки соціально, але і політично орієнтованих європейців. Лише політичний діалог, який має прийти на зміну конфронтації, сприятиме стабільності національних держав і розв'язанню ключової проблеми – збереження і зміцнення демократії.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є визначення та аналіз соціально-психологічних і духовно-культурних чинників, здатних впливати на процес успішного інтегрування мігрантів у нове соціальне середовище, розроблення відповідних теоретичних настанов та ідеологічних форм щодо підвищення рівня політичної культури іммігрантів, формування конкретних практичних рекомендацій, із врахуванням особливостей кожної країни, щодо подолання кризи національної ідентичності в умовах світової глобалізації.

Список літератури / References:

1. Бенхабیب С. Притязання культури. Равенство и разнообразие в глобальную эру / С. Бенхабیب. – М.: Логос, 2003. – 350 с.
Benhabib, S. (2003), *Prityazaniia kultury. Ravenstvo i raznობrazie v globalnuiu eru* [The claims of the culture. Equality and diversity in the global era], Logos, Moscow, Russia.
2. Куропятник А.И. Иммиграция и национальное общество: Франция / А.И. Куропятник // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2005. – Т. VIII. – № 4. – С. 137-165.
Kuropiatnik, A. (2005), “Immigration and National Society: France”, *Zhurnal sotsiologii i sotsialnoi antropologii*, vol. VIII, no. 4, pp. 137-165.
3. Латынина Ю. Мультикультурализм как разновидность социализма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://ru.delfi.lt/opinions/comments/>>.
Latynina, Yu. “Multiculturalism as a form of socialism”, available at: <http://ru.delfi.lt/opinions/comments/>.
4. Малахов В. После мультикультурализма: Европа и ее иммигранты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://polit.ru/article/2012/01/27/malakhov>>.
Malakhov, V. “After Multiculturalism: Europe and its immigrants”, available at: <http://polit.ru/article/2012/01/27/malakhov>.
5. Мамонова В.А. Мультикультурализм: разнообразие и множество / В.А. Мамонова // Интелрос. – 2007. – № 2. – С. 29-38.
Mamonova, V.A. (2007), “Multiculturalism: Diversity and multiplicity”, *Intelros*, no. 2, pp. 29-38.
6. Международная организация по миграции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/facts--figures-1.html>>/.
International Organization for Migration, available at: www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/facts--figures-1.html.
7. Рагаускас Р. Парадокс мультикультурализма: толерантность по отношению к нетолерантным [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://ru.delfi.lt/opinions/comments/>>.
Ragauskas, R. “Paradox of multiculturalism: tolerance for intolerance”, available at: <http://ru.delfi.lt/opinions/comments/>.
8. Терборн Г. Мультикультурные общества / Г. Терборн // Социологическое обозрение. – 2001. – № 1. – Т. 1. – С. 50-67.

- Therborn, G. (2001), "Multicultural society", *Sociological Review*, no. 1., Vol. 1, pp. 50-67.
9. Тишков В.А. Теория и практика многокультурности / В.А. Тишков // Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ; под ред. В.С. Малахова, В.А. Тишкова. – М.: Ин-т этнологии и антропологии РАН, 2002. – С. 331- 350.
Tishkov, V.A. (2002), "Theory and practice much levels of culture", *Multikulturalizm i transformatsiia postsovetskih obshchestv*, pp. 331-350.
10. Трещанин Д. «Мультикультурализм – это тупиковая стратегия». Европа пересматривает отношения с нацменьшинствами, Россия остаётся верна выбранному пути [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://svpressa.ru/society/article/38872/>>/.
Treschanin, D. "Multiculturalism – a deadend strategy". Europe reviewing relations with ethnic minorities, Russia is sticking to that path, available at: <http://svpressa.ru/society/article/38872>.

Цель. Исследование политических причин и основных признаков кризиса национальной идентичности в рамках европейской политики мультикультурализма, анализ дальнейших перспектив тенденции упрочения национальной идентичности.

Методика. Проведен философско-методологический анализ основных форм политики мультикультурализма в контексте социальной корректности и политической безопасности решения проблем массовой межконтинентальной миграции населения. Выделены характер и основные причины проявления кризиса национальной идентичности в различных странах. Исследованы возможные риски и угрозы практической реализации политики мультикультурализма в странах с преобладанием инокультурных мигрантов.

Результаты. Конструктивный политологический анализ проблемы национальной идентичности способствует адекватному восприятию миграционных процессов в современном мире, как в политическом аспекте, так и на бытовом уровне. Миграция как продукт глобализации представляет собой объективный процесс, который не может быть устранен каким-либо актом политической воли. Адаптация мигрантов к условиям и требованиям новых сообществ является сложным и противоречивым социально-психологическим процессом, требующим соответствующей политико-правовой регулятивной деятельности, как со стороны европейского сообщества, так и каждого отдельного государства. Успешное решение проблем интеграции мигрантов является залогом преодоления кризиса национальной идентичности. Главным условием эффективности интеграции инокультурных мигрантов является соблюдение фундаментальных принципов демократии – не только обеспечение основополагающих социально-экономических, политических и культурно-духовных прав мигрантов, но и соблюдение ими соответствующих обязанностей, восприятие норм и ценностей нового сообщества.

Научная новизна. Доказано, что между причинами кризиса национальной идентичности и попытками построения мультикультурного общества существует прямая взаимосвязь. Выявлена слабая эффективность попыток интеграции мигрантов в однородную этническую среду в условиях несоблюдения в полной мере основополагающих принципов демократии. Установлено, что одним из важнейших факторов сохранения национальной идентичности является отказ от политики мультикультурализма, в основе которой сохраняется принцип односторонних интеграционных обязательств.

Практическая значимость. Практическая значимость статьи состоит в доказательном признании несостоятельности мультикультурализма как государственной политики и необходимости смены политической парадигмы в вопросах миграции. Предложены некоторые политические возможности и указаны средства преодоления кризиса национальной идентичности посредством достижения необходимой меры культурной однородности в рамках гражданского общества.

Ключевые слова: мультикультурализм, толерантность, национальная идентичность, глобальная инокультурная миграция, политкорректность, культурная однородность, гражданское общество.

Objective. Investigation of political reasons and the main features of the crisis of national identity within the European policy of multiculturalism, the analyses of further prospects of strengthening the national identity.

Methods. Implemented philosophical and methodological analysis of the main forms of the policy of multiculturalism in the context of social and political correctness of security solutions of mass intercontinental migration. Identified the nature and root causes of the crisis of identity in various countries. Investigated the possible risks and threats of practical implementation of the policy of multiculturalism in countries where foreign cultural workers are dominated.

Results. Constructive political analysis of the problem of national identity promotes adequate perception of migration in the modern world, in political aspect, and at narrow-minded level. Migration, as a product of globalization is an objective process, which can not be eliminated by any act of political will. Adaptation of migrants to the conditions and requirements of the new communities is complex and contradictory socio-psychological process, which requires appropriate political and legal regulatory activities, both by the European community, and each individual state. The successful integration of migrants is the key to overcome the crisis of national identity. The main condition for the effectiveness of foreign cultural integration of migrants is the realization of the fundamental principles of democracy – not only the provision of basic social, economic, political, cultural and spiritual rights of migrants, but their compliance of the relevant obligations, the perception of the norms and values of the new community.

Academic novelty. It is proved that between the causes of the crisis of national identity and attempts to build a multicultural society there is a direct correlation. Revealed weak efficiency attempts to integrate migrants into homogeneous ethnic environment because of not full compliance of fundamental principles of democracy. Established that one of the most important factors of preservation of national identity is the abandonment of the policy of multiculturalism, which is based on maintaining of principle of integration in unilateral commitments.

Practical importance. The practical significance of this article is in proving evidence of the insolvency of multiculturalism as state policy and in need of changing the political paradigm in migration. Suggests some political possibilities and means to overcome the crisis of national identity through the steps to achieve necessary cultural homogeneity within civil society are showed.

Key words: multiculturalism, tolerance, national identity, global foreign cultural migration, political correctness, cultural homogeneity, civil society.

Рекомендовано до публікації д-ром філос. наук,
проф. Додоновим Р.О. Дата надходження рукопису 11.09.2012 р.

Прежде всего я хотел бы выяснить, что такое философия... Слово «философия» обозначает занятие мудростью, и что под мудростью понимается не только благоразумие в делах, но также и совершенное знание всего того, что может познать человек; это же знание, которое направляет самую жизнь, служит сохранению здоровья, а также открытиям во всех науках

Рене Декарт
